

VİLÂYET MATBAALARI VE KONYA VİLÂYET MATBAASI

Caner ARABACI*

ÖZET

Osmanlı Devleti, başkent dışında da basım merkezleri oluşturmuştur. Vilâyet matbaaları, bu sürecin ürünüdür. Konya'da da aynı şekilde bir matbaa kurulmuştur. Taş baskı ile işe başlayan matbaaya, sonra tipo (hurufat) kısmı eklenir. Burada, resmî vilâyet gazetesi başta olmak üzere yerel gazete, dergi ve kitaplar basılır. Ayrıca vilâyet için gerekli basılı malzeme de çoğaltılır. Bu haliyle de yerel basın ve baskı faaliyetlerinin ilk çekirdeğini teşkil eder. Genel yapı itibariyle alanındaki gelişmelere model olur. Üç çeyrek asra yakın süre çalışan matbaa, 1933'te vilâyetin elinden çıkartılır.

Anahtar Sözcükler: vilâyet matbaası, basın, kitap, taş baskı, tipo baskı.

PROVINCIAL PRINTING HOUSES AND KONYA PRINTING HOUSE

ABSTRACT

The provincial printing houses in the Ottoman State were the outcome of the state policy to establish provincial printing houses along the capital. The "Vilayet" (District government) Printing House of Konya which was set up in this era as a lithography press and which later added the typography section printed along with the official province paper many local newspapers, periodicals and books. The documents necessary for the district government had been reprinted there too.

The printing press worked nearly for three centuries until 1933 when it had been abandoned by the government. The "Vilayet Press" has formed the first nucleus of all local printing and press activity and established a model for all developments in this field.

Keywords: vilâyet matbaası (province press), newspaper, lithography, typography, local press.

117

GİRİŞ

Bilindiği üzere vilâyet matbaaları; Tanzimat sonrası idarî yapı üzerindeki değişikliklerle birlikte doğmuştur. Eyalet sisteminden vilâyete geçilmiş, sonra yeni idare şekli, 1864 nizamnamesiyle düzenlenmişti. İşte bu doğrultuda vilâyetler düzene konurken hemen her büyük il merkezinde bir matbaa açıldı. Bu matbaalar, öncelikle, valilik yönetiminin ihtiyaç duyduğu basılı evrakı çoğaltacaklardı (Kabacalı 1998:89).

Fakat iş bu kadarla kalmadı. Vilâyet matbaaları, vilâyet yıllıkları, il gazeteleri, takvimler gibi yerinin kültür hayatını canlandıran bir çok ürünü de bastılar. 1877 yılı Konya Vilâyet Sâlnâmesinin (KVS) verdiği çizelge, bu bilgiyi doğrulamaktadır. Henüz vilâyetlere matbaa götürülmesinin üstünden on yıla yakın bir zaman geçmiştir ki, büyük il merkezlerinde çıkan resmî gazete sayısı 21 olur. Buna karşılık özel gazete miktarı, yalnız 7'dir. Selânik, İzmir, Beyrut gibi liman şehirlerimizde çıkan özel gazetelerden diğer illerde yoktur (KVS H. 1294:158159). Fakat kısa süre sonra yerel özel gazeteler, birer ikişer çoğalacak, İkinci Meşrutiyetin ardından vilâyet resmî gazetelerini çok geride bırakacaktır.

KONYA VİLÂYET MATBAASININ KURULUŞU

İşte aynı doğrultuda, Konya Vilâyet Matbaası, Konya Valisi Burdurlu Ahmet Tevfik Paşa zamanında 1867 yılında kurulmuştur (1). Başlangıçta matbaa, Londra'dan getirilen iki taş baskı (litoğrafya) makinesinden ibarettir. İki yıl sonra vilâyet adına, İstanbul'dan bir küçük tipograf makinesi daha getirilir. Tabii, baskı makineleri yanında Türkçe (Osmanlıca), Rumca, Lâtince hurufat (harf kasaları=tipo için) ve diğer matbaa malzemeleri de alınmıştır (Önder 1949:6).

Matbaanın yeri, hükümet konağı dahilinde zemin kattadır. Tipo ve taş baskı kısımları yan yanadır (KVS H.1317:40, Selekler 1962:3).

Yer, konağın zemin katı olarak vilâyetin en güvenli mekânıdır. Fakat, 1868 yılında Konya merkezinde büyük bir yangın çıkar. Çarşı ile birlikte, Hükümet Konağı, Aziziyeye yerindeki Yüksek Camii, Kapı Camii de yanar (Arabacı 1999:53-54). Yangın sırasında Hükümet Konağındaki matbaa, aletleriyle birlikte kurtarılarak hükümet karşısındaki Bedesten'e (2), oradan Türbe, Meram Caddesi üzerinde bir dükkâna, ardından Dârüleytam

* Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi

akarata (Kasaphane) civarına taşınır. 1887 yılında tekrar yapılan şimdiki Hükümet Konağına getirilir (Önder 1949:7). Fakat Vilâyet Matbaasının yer değiştirme macerası, bu kadarla bitmez. 1913 yılında Sanayi Mektebi emrine verilir. Ama istenilen verim yine alınamaz.

1915 yılı, Birinci Dünya Harbi dönemidir. Bütün maddî manevî varlığımızı neredeyse bitiren harp, vilâyetin matbaa işletme gücünü de tüketmiş olmalıdır. Onun için Vilâyet Matbaasının, özel idare ödeneği ile varlığını sürdüren Sanayi Mektebi'nden alınarak bir başkasına devri söz konusu olur. Dahiliye Vekâletinden verilen izine göre, Konya vilâyet gazetesinin neşri aksatılmak kaydıyla matbaanın, Babalık gazetesi sahibi Mazhar Efendi'ye devrinde bir beis olmayacağı bildirilir (BOA, DH.İD.79 28). Çünkü, Vilâyet Matbaasının varlığı, sanki vilâyet adına çıkan resmî gazete durumundaki Konya gazetesi ile bütünleşmiş gibidir. 24.S.1331 tarihli belgeye göre artık Vilâyet Matbaası, Yusuf Mazhar tarafından çalıştırılacaktır. Halbuki zaten Vilâyet Matbaası, daha önce de Mazhar Bey tarafından idare edilmektedir. Nitekim son Konya Vilâyeti Sâlnâmesi'nde, bu kitabı hazırlayan 15 kişilik ekip içinde "Matbaai Vilâyet Müdürü Mazhar Bey" de bulunmaktadır (KVS H.1332:4).

Diğer taraftan, 1331 (1915) yılı Konya Vilâyeti bütçesinde Vilâyet Matbaasının işletilmesi için ayrılan bir ödenek bulunmaktadır. Vilâyet Matbaasının, daha sonra yine Vilâyetin elinde olduğunu görüyoruz. 1923 Konya Meclisi Umumisi, yeterli ödenek ayırarak matbaayı tekrar canlandırır. Fakat her nedense 1932'de Ankara'dan gönderilen bir emirle Konya gazetesi kapatılır. Ertesi yıl yani 1933'te altmış altı yılını dolduran tarihî matbaa kapatılır. 1930'dan sonra devlete ait gazete ve matbaalara ihtiyaç duyulmaması aslında anormal değildir. Çünkü, bütün gazete ve matbaaların; Tahriri Sükûn sonrası gittikçe artan denetimi, özelleri de tek kaleme 'hizmete amade' kılmıştır, denilebilir.

1893'e kadar Vilâyet Matbaası, Konya'da kitap basan tek matbaa olarak çalışmıştır. 1893-1897 arasında Vilâyet Matbaasına iki matbaa daha ilâve olur: İrfan Matbaası ve Yusuf Kenan Matbaası. 1908-1917 arasında, resmî matbaa dışında kitap çıkaran basımevi yine ikidir: Babalık Matbaası ve Meşriki İrfan Matbaası(3). 1918-1928 dilimini kapsayan on yıl içinde bu sayı Vilâyet dışında dörtten ikiye iner: Babalık ve Öğüt Matbaaları (Kabacalı 1998:129, 131, 149, 176). Ön-

der'in tespitine göre; 1933'e kadar Konya'da kurulan matbaa sayısı 12, 1867-1947 arasında seksen yıllık süre içinde kurulan matbaa sayısı ise 22 adettir (Önder 1949: 8).

Vilâyet Matbaası dışında kitap basan matbaaların, genelde gazete basımevleri olduğu görülmektedir. Kaldı ki Vilâyet Matbaasının da bastığı gazeteler bulunmaktadır.

MATBAANIN KISIMLARI

Yukarıda belirtildiği üzere, matbaanın litoğrafya (taş) ve hurufat baskı (tipo) yapan teknik iki bölümü vardır. İlki 1868'de olmak üzere, 16 yıl Konya Vilâyet Sâlnâmeleri, bu matbaanın taş baskısı olarak çıkmışlardır. 1884 (1301) yılındaki 17. cilt ve sonrakiler (en sonu 1914) normal matbaada (hurufat=tipo) basılmışlardır.

Konya'da ilk klişehâne, ressam ve fotoğrafçı Hıfzı Bey tarafından Temmuz 1932'de açılmıştır (Önder 1949:7). Şu hale göre, Vilâyet Matbaasının bir klişehanesi olmamıştır.

Ancak matbaa ile resmî gazete, hiç birbirinden ayrılmamıştır. Aşağıda verileceği üzere, Vilâyet Matbaası kadrosu içinde sık sık muharrir, gazete muharriri, muhasebe memuru gibi görev adları taşıyan şahıslar bulunmaktadır. Bunlar, matbaanın yönetimle ilgili birimlerinin zamanla arttığını göstermektedir. Hatta 1882, 1894'te muharrirlerin, matbaa müdüründen önce yazılması; mevki açısından gazeteyi hazırlayan şahsın, müdürden önce geldiğini düşündürmektedir. Zaman zaman mektupçu (vilâyet genel sekreteri; özel kalem) da matbaa kadrosu içinde, ama müdürden önce yer almıştır. Yazar ve vilâyet yazı işleri müdürü, gazeteyi hazırlayacak; teknik kısım da basacaktır. Fakat onların hepsi, matbaa kadrosu içinde gösterilmişlerdir.

1880'li yıllar, matbaa müdürü üzerinde yer alan mektupçuya, 'nâzır' denilmektedir. Aynı sıra Konya Matbaasının nâzırı, Konya Valiliği'nin mektupçusu olan Mehmet Nâzım Paşa'dır. Ki bu zat, Selânik'in son valisidir (Tepeyran 1998:17).

SÂLNÂMELERE GÖRE MATBAA ÇALIŞANLARI:

Başlangıçta sadece taş baskı yapan mütevazı matbaanın 1877'de on bir eleman çalıştırdığını görüyoruz. Şahıs adları önündeki görev bildiren isimlerden, çalışanlarının yaptıkları işler de anla-

Vilâyet Matbaaları ve Konya Vilâyet Matbaası (117-123)

şılmaktadır. Buna göre uzunca süre değişmeyecek olan görev çeşitleri; müdür, kâtip, mürettip, makineci, dağıtıcı (müvezzi'), merdaneci ve bunların yardımcılarıdır. Tabii, muharrir ve musahhih (düzeltmen) gibi görevliler, bunlara daha sonra eklenmektedir.

1877 (1294) yılına ait olan Sâlnâme-i Vilâyeti Konya (KVS)'daki matbaa çalışanları şunlardır:

"Müdüri: Mustafa Hıfzı Efendi
Kâtibi: Abdullah Rifat Efendi

Hurufat Memurları:
Mürettib: Abdullah Efendi
Makineci: Üftâd Efendi
Müvezzi': Hüsnü Efendi
Merdaneci: Hacı Salih Ağa.

Litoğrafya Memurları:
Memur: Necip Efendi
Muavini: Mehmed Efendi
Merdaneci: Mustafa Efendi
Diğeri: Hafız Mehmed
Diğeri: Siyahî Hacı Mehmed" (KVS H.1294:51)

Bu sâlnâmede, matbaa görevlisi olarak hattat adı geçmemektedir. Yalnız daha ileri sayfalarda çiçek motifli ve çerçevesiz bir zemin içinde "Hurrire Mahbûb" yazısı bulunmaktadır (KVS H.1294:159). Bu nottan, taş baskı için kalıp yazılarının Konya'nın meşhur hattatlarından olan Mahbub Efendi (1843-1899) tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır. Veli Sabri Uyar'ın bahsettiğine göre; Hattat Mahbub, "genç yaşında memuriyete heveslenerek Mektubî Kalemî Kitabet ve Mümeyyizliğinde ayrıca Konya Matbaası Müdür ve Muharrirliğinde" bulunmuş, sonra bu görevlerden çekilerek "hüner ve marifetiyle işesini temine çalışmıştır." (Uyar 1948: 122/28). Uyar'ın bahsettiği dönem, 1877 öncesine ait olmalıdır.

H. 1294 sâlnâmesinde verildiği şekliyle, vilâyetin Evrak Kalemî'nde toplam beş memur vardır. Matbaa çalışanlarıysa; 11 kişiyle Evrak'ın iki katını geçmektedir.

1878'de (1295) matbaa kadrosu, 9 kişiye düşmüştür:

"Müdür ve Kâtip: Kâmil Efendi

Hurufât Memurları:
Mürettib: Abdullah Efendi
Makineci: Üftâd Efendi

Müvezzi' : Mehmed Efendi
Mürettib Refkî: Mustafa Efendi.

Litoğrafya Memurları:
Memur: Necib Efendi
Muavini: Mehmed Efendi
Merdaneci: Mustafa Efendi
Siyâhî Hacı Mehmed". (KVS H. 1295, 54).

1878 ve 1879 kadrolarında, müdürlük ve kâtiplik görevinin aynı kişiye verilmesi çalışan sayısını azaltmanın bir sebebi olmalıdır.

1879'da matbaa kadrosu on kişidir:
"Müdür ve Kâtip: Kâmil Efendi

Hurufât Makinesi Müstahdemîni:
Mürettib: Abdullah Efendi
Makineci: Üftâd Efendi
Müvezzi': Mehmed Efendi
Mürettib Refkî: Mustafa Efendi
Merdaneci: Hacı Salih Efendi.

Litoğrafya Destgâhları (tezgâh) Müstahdemîni:
Destgâh Ustası: Mustafa Efendi
Muavini: Mehmed Efendi
Diğeri: Hafız Mehmed Efendi
Diğeri: Siyahî Hacı Mehmed" (KVS H.1296:73).

1881 yılında matbaa kadrosu, on bir kişidir:
"Müdür ve Kâtip: Nuri Efendi (sâlise)

Hurufat Makinesi Müstahdemîni:
Mürettibi Evvel: Mustafa Efendi.
Mürettibi Sâni: Salih Efendi
Makinist: Hacı Salih Efendi
Müvezzi': Hakkı Efendi
Merdaneci: Mehmed Efendi.

Litoğrafya Destgâhı Müstahdemîni:
Litoğrafya Memuru: Mustafa Efendi
Destgâh Ustası: Mehmed Efendi
Diğeri: Hafız Mehmed Efendi
Diğeri: Siyahî Hacı Mehmed
Diğeri: Hacı Mehmed." (KVS H.1298, 48).

1882 yılında matbaa kadrosu on iki kişidir:
"Muharrir: Hakkı Efendi
Müdür: Nuri Efendi (sâlise)

Hurufât Kısmı:
Mürettibi Evvel: Mustafa Efendi
Sâni: Salih Efendi
Destgâhçı: Salih Efendi

Merdaneci: İzzet Efendi
Müvezzi': Ahmed Efendi.

Litoğrafya Kısmı:
Litoğrafya Memuru: Necib Efendi
Muavini: Hakkı Efendi
Diğeri: Hacı Mehmed Efendi
Hüsnü Efendi
Hurşid Efendi." (KVS H.1299: 30).

1882'den itibaren matbaa çalışanlarının; kendi içlerinde "evvel, sâni, sâlis" gibi kıdem numarası verilerek hiyerarşik düzene konduğunu görüyoruz. Birinci Mürettip, ikinci, üçüncü, beşinci gibi sıralama; kadroda karışıklığı da önlemektedir. Denebilir ki, Osmanlı idare sistemindeki rütbe-lerle kademelenme, matbaada da kendisini göstermektedir.

1887 yılı matbaa kadrosu yine on iki kişidir:
"Müdür: Nuri Efendi (sâniye)
Muhasebe Memuru: Süleyman Efendi

Hurufât Kısmı:
Mürettibi Evvel: Salih Efendi
Sâni: Niyazi Efendi
Sâlis: Muhiddin Efendi
Râbi': Ömer Efendi
Hâmis: Mehmed Efendi.

Litoğrafya Kısmı:
Memur ve Baş Usta: Necib Efendi
Muavini: Hacı Mehmed Ağa
Diğeri: Hakkı Efendi
Diğeri: Hasan Efendi
Diğeri: Hurşid Efendi." (KVS H.1304:59).

Kadro, 1889'dan itibaren yedi kişi artarak 19'a çıkmıştır. Artışın fazlası tipo kısmındadır. Taş baskıda iki, yazı işlerinde bir kişi kadroya eklenmiştir.

1889 yılı matbaa kadrosu:
"Müdür: Mehmed Emin Efendi
Muhasebe Memuru: Süleyman Efendi
Muharrir Muavini ve Musahhih: Mehmed Veled Efendi.

Hurufât Kısmı:
Mürettibi Evvel: Salih Efendi
Sâni: Niyazi Efendi
Sâlis: Muhiddin Efendi
Râbi': Ömer Efendi
Hâmis: Mehmed Efendi
Makineci: Hacı Salih Efendi

Muavini: Ali Ağa
Merdaneci: İbrahim Ağa.

Litoğrafya Kısmı:
Memur: Necib Efendi
Muavini Hacı Mehmed Ağa
Diğeri: Hakkı Efendi
Diğeri: Hasan Efendi
Diğeri: Hurşid Efendi
Diğeri: Haydar Ağa
Diğeri: Haydar Ağa.
Müvezzi': Kutubzâde Vehbi Efendi." (KVS H.1306, 63).

1894'de matbaa çalışanları:
"Gazete Muharriri Mektubî Mümeyyizi: Mehmed Ali Efendi
Muharrir Muavini: Hacı Ömer Efendi
Müdür: Şevket Efendi
Ser Mürettib: Muhiddin Efendi
Diğeri: Ali Efendi
Diğeri: Salih Efendi
Diğeri: Mehmed Efendi
Diğeri: Rıza Efendi

Litoğraf Memuru: Necib Efendi
Refîki: Hacı Mehmed Ağa
Kolcu: İsmail Ağa
Diğeri: Rıza Efendi
Makinist: Hacı Salih Efendi
Merdaneci: Haydar Ağa
Hattat: Osman Efendi
Müvezzi': Musa Kâzım Efendi."

Sâlnâmede, Vilâyet Matbaasının yeri de tarif edilmektedir. Buna göre yer; "Mektübî-i Vilâyet Nezâreti altındadır." (KVS H.1312, 96).

1899'da matbaa çalışanları:
"Gazete Muharriri Mektubî Mümeyyizi: Mehmed Ali Efendi
Müdür: Maarif Muhasebe Memuru Emin Bey
Ser Mürettib: Ali Rıza Efendi
Mürettibi Sâni: Salih Efendi
Mürettibi Sâlis: Mehmed Efendi
Makinist: Hacı Salih Efendi
Merdaneci: İsmail Ağa

Litoğraf Memuru: Necib Efendi
Muavini: Hacı Mehmed Efendi
Kolcu: Mehmed Efendi
Diğeri: Abdullah Efendi
Odacı: Sıdkı Efendi
Müvezzi': Musa Kâzım Efendi" (KVS

H.1317:40).

Matbaa çalışanları konusunda, 1913-1915 yıllarında Osmanlı sanayiinin istatistik bilgilerini kapsayan bir yayın, fikir verici mahiyettedir. Buna göre, Osmanlı ülkesinde o yıllarda 10'dan fazla işçi çalıştıran matbaa sayısı 42'dir. Onların da yüzde 81'i İstanbul'da, yüzde 19'u İzmir'dedir. Mevcut matbaaların çoğunluğu gayri Müslimlerin elindedir. Konya'da ise sanayi sayımına girecek vasıfta bir matbaa yoktur (Ökçün 1984:161-162). Şu halde, Konya'daki vilâyet matbaası, 1913-1915 arasında çalıştığı işçi miktarı bakımından 10'a ulaşmamıştır. Zaten çalışan sayısının onun üstüne çıktığı yıllarda da kadro ekseriyeti; işçi değil, memur veya diğer görevlilerden oluşmaktadır.

ÇALIŞMA TARZI

Sâlnâmenin verdiği isimlerden anlaşılacağı üzere, son yıllara doğru matbaa kadrosunda yer alanların bir kısmı, doğrudan vilâyet resmî gazetesini olan Konya çalışanıdır. Müdürün de üzerinde ismi yazılan gazete muharriri, muharrir yardımcı, gazetenin yazı işlerini oluşturmaktadır. Devrine göre yazı işlerinin çalışma şekli az çok tahmin edilebilir. Peki matbaa nasıl çalışmaktadır?

Aslında, matbaanın çalışma tarzını ortaya koymakta yarar vardır. İlk matbaaların çalışma şekli; M. Selekler'in görgü şahitliğinden faydalanarak öğrenmek istiyoruz. 1890'lı yıllarda, matbaanın çalışmasını yakından gören Selekler, hatıralarında bundan bahsetmiştir. O, 1889 öncesi baskı tekniğini şöyle anlatır:

"Konya Matbaasının Başmakinisti, yakın akrabamızı, yazları mektep tatil iken bu matbaaya giderdim. Konya'ya modern bir matbaa makinesinin ilk getirildiği günü bilirim. Matbaada o gün, bir sevinç günü olmuştur. Ondan evvel takriben 1889 tarihi, matbaada baskı makinesi, Kötenberg'in icat ettiği yağcılarının prese makinesine benzer bir aletti. Üst tarafında bir manivela koluyla çevrile çevrile baskı kaldırılır, dizilmiş hurufat kalıbı altındaki sahaya yerleştirilir. Yanı başında bir mermer üzerine dökülmüş matbaa mürekkebi üzerinden bir adam elindeki merdaneyi yuvarlayarak geçirir. Sonra bu amele, hurufat kasası üzerinde tekrar eder. Basılacak kâğıt, hurufatın üzerine serilir. Yukarıdaki cendere, manivela kolu çevrilerle aşağıya indirilir. Kâğıt sıkışır ve cendere kaldırılarak basılmış kâğıt, el i-

le alınır. Bu minval üzere saatlerce üç kişi baskıya devam ederdi. Matbaa (tipo) yanındaki dairelerde ise litografya matbaaları vardı. Bunlar dairelere lâzım olan cetvel ve tamim emirleri basarlardı. Taş basması denilen bu matbaada mat beyaz taşlar vardı. Daireler cetvellerini, tamimlerini (genelge) matbaa mürekkebi(yle) kâğıda yazarlardı bu matbaaya verirlerdi. Bu yazılar o zaman da öğrenemediğim bir usul ile taşlara basılır ve sonra anlattığım Kötenberg yadigarı cendeli baskı makinelerinde yazılı taş üzerinden her defasında mürekkep merdaneleri geçirilerek basılırdı. Mürekkep merdanelerinin taş üzerinde yalnız yazıları mürekkepleyip de taşın başka yerini boyamamasına hayret ederdim." (Selekler 1962:3).

Bilindiği gibi ülkemize ilk defa 1831 yılında Henri Cayol tarafından getirilen taş baskı usulü, taşı kalıp olarak kullanma esasına dayanmaktadır. Bir hattat veya mübeyyiz (yazıları temize çeken güzel yazılı kâtip) tarafından yazılan yazı veya resim; "kimyasal yöntemlerle" taş üzerine geçirilmektedir (Kabacalı 1998:41).

Bu işlem de şöyle yapılmaktadır: Önce kalker taşının yüzeyi düzleştirilmekte, düz yüzey üzerine yazı ve resimler ters olarak 'eczalı mürekkeple' işlenmektedir. Yazı veya resim dışında kalan yerlerin baskıda çıkmaması için taşın üzerine, hafif asit dökülmekte, asidin etkilediği yerler oyulmaktadır. Mürekkepli yerler yüksek, asidin oyduğu yerler çukur olduğu için artık taş, baskıya hazırdır (Gerçek 2001: 910, İnuğur 1993: 111).

Bundan sonra kalıp olarak kullanılan taş yüzey üzerine, matbaa mürekkebi sürülür. Ardından kâğıt konulup sıkıştırılarak istenildiği kadar sayfa çoğaltılmaktadır. Taş baskı, kitaplarda da kullanılmasına rağmen onunla daha çok resmî evrak basılmaktadır. Aynı emrin birçok yere aynı zamanda gönderilmesi gerektiği zaman resmî yazı, harita vb. basılı malzeme için taş baskı kullanılmıştır. Kitap basıldığı zaman sayfa sayısınınca kalıp yapılması gerektiğinden sayı artınca sıkıntı doğabilmektedir. Tipoda ise, önceki sayfalar basıldıktan sonra bozularak, yenileri dizilmekte, böylece kitap hacminin büyümesi sorun olmamaktadır.

GELİR-GİDERİ

Matbaa, kuruluş itibarıyla resmîdir. Bu hâliyle bütün resmî dairelerin baskı ihtiyaçlarını göre-

cektir. Üstelik uzunca süre koca vilâyette tek matbaa olduğundan bütün kuruluşlar, Vilâyet Matbaasına müracaat etmişlerdir. Onun için gelir havzası, en az vilâyet sınırları kadardır.

Matbaa, yukarıda belirtildiği üzere resmî olan Konya gazetesini basmıştır. Fakat burada basılan gazete yalnız o değildir. Anadolu (1908), Hakem, Çiftçi (1909), Osmanlı (1911) gazeteleri de Vilâyet Matbaasında basılmışlardır. Bastığı gazete, basılı evrakın çeşit ve miktarı, kuruluşun gelir hanesine yazılacak iş hacmi demektir.

1915 yılı Konya Vilâyeti Adî Bütçesinde "matbaa ve resmî gazete hasılatı" olarak öngörülen miktar 12 bin kuruştur. 13.463.975 kuruşluk gelir toplamı içinde matbaanın getirisi, yaklaşık bin yüzde bir olmaktadır. Bütçenin "Nev'i Muhassâât" kısmında "Matbaa Vilâyet" için gösterilen toplam gider 12 bin kuruştur. Gider ise, tek kalemde ifade edilmiştir: "Maaşât". Demek ki, Vilâyet Matbaası çalışanlarının 1915 yılında maaş olarak aldıkları toplam miktar bu kadardır. Fakat, matbaa giderlerinin matbaa ile ilgili kısmında sadece maaş toplamının gösterilmesi dikkat çekicidir. Matbaanın çalışabilmesi için en basitinden kâğıt, mürekkep vb. giderler de gereklidir. Bunlar ise, "Kırtasiye ve evrâkı matbûa" gibi farklı fasılda ifade edilmiş bulunmaktadır. Kırtasiye ve basılı evrak kısmında gösterilen gider 15.500 kuruştur. Bu giderin içinde, matbaanın kullandığı evrak da olmalıdır (Konya Vilâyeti Üç Yüz Otuz Bir Senesi Bütçesi, 8,14).

Matbaa kadrosunda, gelir-gider işlerini takip edecek muhasebe memurları bulunmaktadır. Fakat ayrıca görevleri başka olduğu halde, vilâyet matbaasının gelir-giderini takip edenler de vardır. Bunlar: "Liva tahrirat müdürleri, kaza tahrirat kâtipleri"dir. Adı geçen görevliler, buldukları yerlerde (sancak=il, ilçe), vilâyet matbaasının gelirini toplamakla yükümlüdürler (Tepeyran 1998:17).

Tabii matbaanın asıl geliri, vilâyet bütçesinden kadrosuna ayrılan paydır. Yenilenmeye ihtiyaç duyulduğunda da, yukarıda bahsedildiği üzere valilik devreye girmektedir.

Vilâyet matbaası belirtildiği üzere 1933 yılına kadar yaşamıştır. Fakat harp yılları ile cumhuriyet dönemindeki on yıllık çalışması üzerinde durulmamıştır. Şüphesiz bu devrede de faaliyetleri devam etmiştir. Basım çalışmalarında en faal olduğu zaman, Harf İnkılâbı öncesinde yaşanır.

Naci Fikret'in Namdar Rahmi ile beraber oldukları Enerjetizm düşüncesinin yayıcısı Yeni Fikir mecmuası; Mehmet Ferit Uğur ile Saadetin Nüzhet Ergun'un alanlarında ilk olan Konya İli Halkıyyat ve Harsiyyatı kitabı burada basılır.

Tabii Vilâyet Matbaası çalışanlarına, diğerlerinden daha yüksek ücret verilmektedir. Onun için "eski meslektaşlarının delâletiyle" daha yüksek bir maaşla çalışmak üzere Mustafa Ataman, 1925'lerde Babalık Matbaası'ndan Vilâyet Matbaasına geçer. Vilâyet Matbaası, elden çıkarılış sırasında, devrin tek partisi olan Cumhuriyet Halk Fırkası'nın mülkiyetine geçer. Parti hesabına Ahmet Bahçivan (Takva) ile Mustafa Ataman tarafından işletilirler. Yine aynı parti adına burada 1935'ten itibaren Ekekon gazetesi çıkarılır (Uz 2001, 21-22 Kasım).

SONUÇ

Vilâyet matbaaları, yerel basın doğmasında en önemli etkenlerdendir. Kuruluşu, işleyişi genelde resmidir. Hükümetin, vilâyet merkezlerine birer taş baskı veya tipo makineleri kurdurmasıyla faaliyete geçmişlerdir. Ancak bundan sonra, devlet merkezindeki Takvimi Vekayi tipinde resmî, vilâyet gazeteleri çıkmaya başlamıştır. Bunlar başlangıçta, sadece cülûs, velâdet, tayin, nakil değil; aynı zamanda yöre insanının yazı, şiir gibi ürünlerine de yer veren yayın organlarıdır. Özel gazeteler çıkıncaya kadar Takvimi Vekayi'nin oynadığı rolü oynamışlardır. Ne zaman ki yerel özel gazeteler çıkıp çoğalır, resmî gazeteler; önce yazı şiirden uzaklaşırlar. Sonra da birer birer hayatımızdan el etek çekerler. Çünkü, yöneticiler, işlevlerini bitirdiklerine inanmışlardır.

Aynı kaderi, gazetelerin çıkış sebep ve dayanağı olan vilâyet matbaaları da yaşamıştır. Çoğalan özel matbaalar, resmî vilâyet matbaalarının sonunu getirmiştir. Zira, bürokratik yapı; pratik işletme mantığı ile uyuşmamaktadır. Bürokratik yapıya randıman kazandırılmayacağına göre, ta-kıntılarına yol verilmeli idi. Zaten vilâyet matbaaları da, yenilik ve gelişmeleri, tepeden görmeye alışmış bir toplum için işlevlerini yerine getirmişlerdi.

Tarihteki yerlerine gidebilirlerdi. Onun için elden çıkarıldılar. Şu halleri ile vilâyet matbaaları, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde fiilen görev ifa etmiş kültür kurumlarıdır. Yerel gazete ve basımcılığın gelişmesinde; görerek etkilenen bir topluma, örneklik teşkil etmişlerdir.

Vilâyet Matbaaları ve Konya Vilâyet Matbaası (117-123)

(1) Önder 1949, s.6'da matbaanın 1284 R. (Rumî) yılında kurulduğunu yazmaktadır. Bu tarih, M. 1868 yılına tekabül etmektedir. (Ahmet Tevfik Paşa hk. Bkz. Aytekin 1994:122).

(2) Bedesten, Kanunî devrinde (1538) yapılmış dokuz kubbeli önemli bir merkezdir. Bir ara Asârî Atıka Müzesi olarak da kullanılır. 1889'da, Sanayi Mektebi yapılırken başka yer bulunamamış gibi yıkılarak yerine okul binası inşa edilir. Onun için maalesef zamanımıza kadar gelemediği (Bkz. Arabacı 1998:379-380). Şimdi Bedesten yerinde eski Sanayi Mektebi binası bulunmakta ve bu bina, İl Özel İdaresince kullanılmaktadır.

(3) 1908-1917 arasına bir de Öğüt Matbaası eklenmiştir. Halbuki Öğüd gazetesi bu sıra Konya'da değildir. 1917'de Afyon'da çıkmaktadır. Konya'ya matbaasını, Ekim 1919'da nakletmiştir (Önder 1949:24).

KAYNAKLAR

Arabacı C (1998) Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri 1900-1924, Konya Ticaret Odası Yayını, Konya.

Arabacı C (1999) Geçmişten Günümüze Konya Ticaret Odası 1882-1999, Konya Ticaret Odası Yayını, Konya.

Aytekin H (1994) İz Bırakan 100 Ünlü Konya

Valisi, Konya Valiliği Yayını, Konya.

Gerçek SN (2001) Türk Taş Basmacılığı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, Ankara.

İnuğur MN (1993) Basın Ve Yayın Tarihi, Der Yayını, İstanbul.

Kabacalı A (1998) Cumhuriyet Öncesi Ve Sonrası Matbaa Ve Basın Sanayii, Cem Ofset Yayını, İstanbul.

Konya Vilâyeti Sâlnâmesi (KVS), H.1294, 1295,1296, 1298, 1299, 1304, 1306, 1312, 1317 1332, Konya.

Konya Vilâyeti'nin Üç Yüz Otuz Bir Senesi Bütçesi, 12 Cemaziyelulâ Sene 333 Ve Fî 15 Mart Sene 331.

Ökçün G (1984) Osmanlı Sanayii 1913-1915 İstatistikleri, İstanbul.

Önder M (1949) Konya Matbuatı Tarihi Matbaalar Gazeteler Dergiler Muharrirler Kitaplar, Konya Halkevi Yayını, Konya.

Selekler M (1962) Konya Gazetesi Ve Matbaası, Şehir Postası, 15, 17 Eylül 1962, S.184185, s.3.

Tepeyran EH (1998) Hatıralar, Faruk Ilıkın (yay. haz.), Pera Turizm ve Ticaret A.Ş. Yayını, İstanbul.

Uyar VS (1948) Hattatlar Armağanı, Konya, Aralık 1948, S.122.

Uz MA (2001) Konya'nın Şeyhü'l Muharririni Kaybettik 13, Konya Postası, 20 Kasım22 Kasım 2001, Konya. ■